

KAPITEL 8 / CHAPTER 8⁸**MUSICAL AND DIDACTIC GAME – AN EFFECTIVE METHOD OF FORMING THE MUSICAL CULTURE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS****DOI: 10.30890/2709-2313.2025-36-01-030**

Провідні вчені України все частіше звертаються до проблем використання в освітньому процесі дидактичних ігор як ефективного засобу формування емоційно-вольової сфери молодшого школяра, розвитку його мислення, уваги, мимовільної пам'яті, інтересу, навичок колективної діяльності, формування музичної культури і самостійного здобуття знань.

К.Ушинський у своїх працях з питань дидактики приділяв увагу грі як методу навчання, що мало неабияке значення для розвитку педагогічної науки. Відомий педагог – методист В. Вахтеров розглядав гру як могутній засіб навчання і виховання дітей. На великому значенні гри у навчанні дітей наголошував В. Сухомлинський, надаючи уваги ігровим моментам та елементам гри у процесі навчання. Різні аспекти теорії дидактичної гри розглядались у працях О.Леонтьєва, Д.Ельконіна, А.Усової, М.Яновської, Д.Менджерицької та ін..

Ш.Амонашвілі розглядає проблеми використання дидактичної гри, вказує, що все, що стосується процесу гри легко засвоюється дитиною, збагачує її новими знаннями, досвідом, розвиває необхідні уміння та навички.

Музично-дидактичні ігри – це засіб пізнання дійсності, що спрямовується внутрішніми силами і дозволяє молодшому школяру в короткий час опанувати початкові, досить загальні основи музичної культури, підвищить інтерес до музики.

Основу класифікації ігор, яка загально прийнята у сучасній педагогіці заснував П. Лесгафт. Він підійшов до вирішення цього питання, керуючись основною ідеєю про єдність фізичного і психічного розвитку дитини. О. Савченко за ступенем активності учнів і вчителя поділяє ігри на три групи: ігри-

⁸Authors: Rusavska S.

Number of characters: 17862

Author's sheets: 0,45

заняття, ігри-вправи, автодидактичні ігри.

Н. Кудикіна серед дидактичних ігор розрізняє ігри з умовною ситуацією; ігри, побудовані на основі віршів, та ігри інтелектуального характеру.

М. Кларін виділяє принципи класифікації дидактичних ігор: ступінь пізнавальної самостійності учнів (репродуктивні, конструктивні, творчі ігри), характер джерел навчальної інформації (словесні, наочні, практичні ігри), за дидактичними завданнями (ігри на повідомлення нових знань, закріплення, перевірку, повторення).

Найбільш доцільною є *класифікація за розділами* у відповідності з програмою:

- ігри з рідної мови;
- ігри з математики;
- з ознайомлення з навколишнім світом;
- музичні ігри;
- підготовчі до образотворчої діяльності;
- рухливі ігри тощо.

Зрозуміло, що всі ці ігри взаємопов'язані між собою. Проблема дидактичної гри важлива та актуальна тому, що гра є одним з ефективних методів навчання у початковій школі. Використання гри на уроках музики дає можливість покращити якість вивчення і засвоєння учнями музичного матеріалу. А підвищення якості і ефективності навчання, формування інтересу є одним з головних завдань школи на сучасному етапі.

Дидактичні ігри – це ігри, що спеціально створені і розроблені для навчання та виховання учнів початкової школи. Ці ігри поєднують елементи навчання з радісною для учнів ігровою діяльністю. Музично-дидактична гра направлена на засвоєння, поглиблення, систематизацію уявлень учнів про оточуюче, розвиток інтересів і здібностей, музичної культури.

Перед вчителями музичного мистецтва стоять *завдання*:

- розвивати естетичні здібності дітей;
- вчити їх думати;

- розвивати пошукову творчу особистість;
- формувати самостійність;
- постійно створювати у навчальному процесі ситуації, що потребують підвищення розумових зусиль тощо.

У вирішенні цього завдання велику допомогу дає використання музично-дидактичних ігор.

На відміну від вправ, що широко використовуються в роботі з школярами, музично-дидактична гра має свої *особливості*:

- навчання ведеться засобами активної та цікавої для дітей діяльності, в яку вноситься елемент новизни, подиву, змагання;
- ігрові вправи дозволяють підвищити дитяче сприймання;
- залучає в активну розумову діяльність пасивних учнів;
- допомагає вчителю музичного мистецтва урізноманітнити методи роботи;
- знижує втому дитини;
- вносить захоплення в урок музики.

Тому у навчальній роботі з молодшими школярами пропонується широко використовувати ігри та ігрові прийоми навчання. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язуються ті чи інші завдання, підтримують і посилюють інтерес до навчального матеріалу. Розвиток інтересу до музики має велике значення у навчальному процесі початкової школи.

Музично-дидактична гра формує інтереси учнів, стимулює вольові дії, допомагає долати труднощі у навчанні шляхом не тільки вольових зусиль, а й задоволення своїх емоційних потреб. Як і будь-яка діяльність, що викликає інтерес, музично-дидактична гра сприяє успішному проходженню психічних процесів, кращому засвоєнню навчального матеріалу. У процесі музично-дидактичних ігор в учнів розвивається самостійність у мисленні, творчі задатки, кмітливість та винахідливість.

Щоб ігрова діяльність на уроці була ефективною та давала бажані результати, слід обов'язково дотримуватись таких *вимог*:

- музично-дидактична гра повинна органічно включатись у навчальний процес;
- кожна музично-гра повинна мати мету, спрямовану на вирішення конкретних програмних завдань;
- у музично-дидактичній грі обов'язкова наявність цікавого завдання, розв'язування якого потребує розумового зусилля, переборювання труднощів;
- правила музично-дидактичної гри не можна порушувати;
- дидактизм у грі повинен поєднуватися із захопленням, гумором;
- обов'язково потрібне емоційне ставлення до ігрових дій;
- гра повинна бути творчою настільки, наскільки дозволяється правилами самої гри;
- урок не повинен бути перенасичений іграми.

Проводити музично-дидактичну гру слід лише тоді, коли кожен учень забезпечений необхідним дидактичним матеріалом, чітко усвідомив мету і послідовність дій. Учитель музичного мистецтва повинен весь час контролювати діяльність учнів, спрямовувати гру, заохочувати учнів запитаннями чи репліками, непомітно підтримувати слабких, підбадьорюючи їх, запобігати виникненню конфліктів. Учитель музичного мистецтва чітко пояснює зміст гри, її правила, уникаючи багатослів'я. У музично-дидактичній грі учні повинні почувати себе вільно, невимушено, отримувати задоволення. Важливо заохочувати творчу діяльність, ініціативу учнів початкової школи.

Використовуючи музично-дидактичну гру на уроці учитель музичного мистецтва поряд з вимогами повинен знати методику її проведення. Для цього необхідно знати структуру музично-дидактичної гри. Дослідники Н.Кудикіна, Н.Седж, Д.Менджерицька виділяють структурні елементи дидактичної гри:

- ігровий задум;
- ігрове завдання;
- ігрові дії;
- правила;
- закінчення гри.

Всі структурні елементи музично-дидактичної гри взаємопов'язані між собою, відсутність одного з них руйнує гру. Вирішальними у музично-дидактичній грі є не швидкість та першість, а правильність, безпомилковість. Учитель не має права залишати поза увагою помилки та порушення, повинен негайно виправляти їх.

Вибираючи гру до конкретного уроку, вчителю музичного мистецтва необхідно керуватися змістом програми та враховувати принципи побудови системи музично-дидактичних ігор: методичний, психологічний, суспільно-моральний.

Головне завдання музично-дидактичних ігор – сформувати у школярів музичні здібності, у доступній ігровій формі допомогти їм зрозуміти співвідношення звуків за висотою, розвинути у них почуття ритму, тембровий і динамічний слух, розвинути бажання самостійно діяти, використовуючи знання, які отримали на уроках музики.

Музично-дидактичні ігри збагачують учнів новими враженнями, розвивають ініціативу, самостійність, здатність до сприйняття, розрізнення основних властивостей музичного звуку. Педагогічна цінність музично-дидактичних ігор у тому, що вони відкривають перед учнями шлях використання отриманих знань у життєвій практиці.

Музично-дидактична гра включає різноманітні ігрові дії. В основі дидактичного матеріалу – завдання розвитку музичного сприйняття. Ігрові дії повинні допомогти учневі у цікавій формі почути, розрізнити, порівняти властивості музики, а потім і діяти з ними. Наприклад, ігри «Музичний телефон», «З якої ми пісні?» допомагають учням чисто інтонувати, визначити, чи вірно заспівана пісня, відчуті і почуті зміну ритму, силу звучання. Ігри «Визнач за ритмом», «Згадай мелодію», «Повтори» розвивають почуття ритму, вчать правильно повторити мелодію, ритмічний малюнок пісні, поспівки. З цією ж метою використовуються різноманітні дидактичні засоби: ложки, кубики, ритмічні молоточки.

Музично-дидактичні ігри повинні бути нескладними, зрозумілими,

цікавими. Лише у такому випадку вони викличуть бажання в учнів співати, слухати, грати, танцювати. У процесі гри учні набувають спеціальних музичних знань, у них формуються необхідні якості особистості: почуття товариськості, взаємоповаги, взаємодопомоги, відповідальності, неповторності, індивідуальності, креативності.

Музично-дидактичні ігри повинні бути цікаво і яскраво оформлені. Наприклад, картки із зображенням музичних образів мають бути яскраві, художні і відповідати змісту гри. Ігри, в яких учні самі беруть активну участь в їх виготовленні, стають найбільш цікавими, бажаними. Разом з учнями можна виготовити велику кількість роздаткового матеріалу. Музично-дидактичні ігри можна організовувати на уроках музики, інших уроках у вільний час, у позакласній роботі.

Музично-дидактичні ігри доцільно використовувати при повторенні й перевірці знань, умінь, навичок. Залежно від рівня підготовки школяра, мети, яку ставить перед собою педагог, та обсягу і складності завдань вони можуть бути розв'язані учнем самостійно або всім класом під керівництвом учителя музичного мистецтва.

Музично-дидактичні ігри використовуються у процесі співу, слухання музики, ритмічних рухів, під час вивчення нотного письма.

Музично-дидактичні ігри, що використовуються у процесі *співу* допомагають вчителю навчити учнів співати виразно, без напруження, вчать брати дихання між музичними фразами, тримати дихання до кінця фрази.

7. Для учнів молодшого шкільного віку – слід співати пісні різні за характером. Поступово учні починають розуміти: щоб передати той чи інший настрій у пісні, слід виконувати пісні по-різному: одні пісні рішуче, відривисто; інші – легко, наспівно. Тут доцільно використовувати такий прийом – виконання пісні підгрупами або з солістом. Завдання музично-педагога – навчити самостійно співати кожну дитину.

Для закріплення знайомих пісень можна використати гру «Чарівна дзига». Цю гру можна проводити у декілька варіантів:

– учні визначають пісню за вступом, заспівом, приспівом, які виконуються на фортепіано, чи якомусь іншому музичному інструменті;

– 2-3 учнів повинні взяти пісню за музичним реченням, яку заспівали всі чи індивідуально;

– визначити пісню, що заграли на металофоні чи акордеоні.

Цінність музично-дидактичної гри ще в тому, що учні закріплюють знання про музичні інструменти: назву, особливості зовнішнього вигляду, звучання.

Розвиток звуковисотного слуху в учнів початкової школи починається з розпізнання високих і низьких звуків. Для цього можна використати гру – «Вгору-вниз». Якщо учні почули високі звуки – підіймають руки вгору, низькі – опускають вниз, середні – тримають руки на рівні грудей. Хто помиляється в показі – той програв. Для відчуття учнями швидкості руху у музиці можна використовувати гру «Швидко – повільно». Учителю пропонує учням слухаючи музику, передати рухами пальців рук рухливих і спокійних дітей.

Для розвитку ритмічного мелодичного слуху можна пропонувати гру «Відлуння». Вчитель співає декілька звуків або простукує нескладний ритмічний малюнок. Учні повинні повторити запропоноване. Хто помилився – вибуває з гри.

Розвитку ритмічного слуху сприяє цікава гра «Естафета». Під час її проведення, учні діляться на 2 групи і стають у 2 шеренги. Останній учень кожної шеренги простукує нескладний ритмічний малюнок по плечу товариша, який стоїть перед ним. Той передає естафету далі. Останній учень повинен записати ритмічний малюнок на дошці. Перемагає та команда, яка закінчила гру першою, вірно зобразила ритмічний малюнок на дошці. Для розвитку ритмічного чуття можна використовувати різноманітні музичні інструменти.

8. Використання музично-дидактичних ігор відбувається у процесі слухання музики, коли учні знайомляться з інструментальними, вокальними творами різного характеру.

Учні молодшого шкільного віку мають невеликий емоційно-естетичний досвід. Їм важко орієнтуватися у глибинному світі настроїв, втілених у музичних

творах. Тому поетапне опанування учнями основних емоційно-естетичних модальностей (сумно, весело, радісно, поетично, схвильовано, святково) має відбуватися вже з перших уроків.

Для цього використовують гру «Чарівна кімната». Вчитель музичного мистецтва розповідає учням казку про чарівну кімнату – що має чудову властивість – коли в цю кімнату заходить людина, вона одразу ж фарбується у кольори і заповнюється музикою, яка так само, як і кольори, відповідає настроєві того, хто зайшов. Вчитель музичного мистецтва пропонує учням різні за характером твори. Мета такої гри – допомогти учневі свідомо звернути увагу на зв'язок музики і життя; кольору і засобів художньої виразності з характером твору, образу, про який розповідається у творі з тим почуттям, яке несе в собі цей образ (наприклад, чим відрізняються кольори «добра» і «зла»; «радості» і «суму»).

Створення словесних описів сприймання емоційних настроїв твору вимагає збагачення та розширення у школярів запасу слів, що відображають ознаки того чи іншого настрою. Використовуючи гру «Знайди свій музичний інструмент» під час ознайомлення учнів з симфонічним, народним, духовим оркестром, а також під час виконання певних завдань уроку, вчитель музичного мистецтва умовно закріплює за кожним учнем певний музичний інструмент. Далі для слухання пропонуються музичні твори. Впізнавши звучання свого інструмента, учні умовно зображують гру на ньому. Таким чином, слухання музичного твору буде успішним, якщо застосовувати музично-дидактичні ігри.

Використання музично-дидактичних ігор у процесі ритмічних рухів впливають на формування музичної культури. Одним із видів музичної діяльності учнів є ритмічні рухи. На уроках вивчаються різноманітні рухи під музику. Учні вчаться пришвидшувати і уповільнювати рухи, рухатися вільно, у відповідності з музичним образом, характером, динамікою музики. У процесі систематичних вправ по рухах в учнів розвивається музично-слухове сприйняття, яке необхідне їм у подальшій самостійній музичній діяльності. Учні необхідно постійно прислухатися до музики для того, щоб одночасно

точно виконувати рух. Щоб рухи узгоджувалися з музикою доцільно використовувати елементарні рухи: притопи, прихлопи. Слід розвивати в учнів бажання самостійно рухатися під музику з творчими елементами виразності. Музичний супровід розвиває в учнів вміння самостійно імпровізувати, складати свої цікаві рухи, сприяє розвитку творчої особистості.

Велика увага приділяється умінню самостійно діяти під музику: виконувати різні перешикування; запам'ятати послідовність рухів танцю, вигадати свій танок, застосовуючи знайомі танцювальні рухи. Творчі завдання на музично-ритмічні рухи слід поєднувати з ігровими моментами.

Ігри «Моя улюблена мелодія», «Будемо танцювати», «Визнач танець» – дозволяють учням самостійно імпровізувати рухи, створювати нескладні композиції танцю, хороводів, ігор. Ігрова форма навчання рухів допомагає учням правильно виконувати ритмічний малюнок, спочатку нескладний, далі складніший.

9. Використання музично-дидактичних ігор під час вивчення нотного письма є фундаментальним засобом пізнання світу, музики.

Вчителі музичного мистецтва прагнуть розвивати уяву, фантазію учнів, використовувати різноманітні ігри з інструментом, але спочатку без нот. Отож для вивчення нотного письма неоціненну допомогу надасть «Нотна абетка юного музиканта».

Завдання, які допомагають правильно розміщувати ноти на лінійках та між ними у басовому та скрипковому ключах, а також розвивають музичну пам'ять, зорове, слухове сприйняття мелодії:

– викласти ноти на лінійку і між ними у басовому та скрипковому ключах за завданням вчителя;

– над нотами викласти відповідний ритмічний малюнок;

– викласти на нотному стані вивчені пісні;

– викласти ноти власно створених пісень на вірші поетів;

– транспортувати невеликі мелодійні уривки.

Види завдань, час відведений на завдання можна варіювати, додаючи або

вилучаючи залежно від віку дитини, її розвитку, здібностей. «Нотна абетка юного музиканта» – універсальний, простий, доступний засіб у музичному навчанні та вихованні, надає велику допомогу під час вивчення елементів музичної грамоти. Дає змогу спокійно, плавно перейти до співів та гри по нотах.

10. Отже, впровадження музично-дидактичної гри:

- ефективно впливає на рівень інтересу до музики молодших школярів;
- вчитель музичного мистецтва має більше можливостей для естетичного впливу на учнів та формування інтересу до музики;
- ставить перед учнями завдання, які вимагають постійного спілкування з творами мистецтва;
- розвиває уміння відгукуватися на різні явища за допомогою емоцій, вміння вслухатися у звуки і фарби музики;
- формує здатність одухотворити музичний твір за допомогою рухів;
- розвиває оціночні судження про естетичну цінність мистецтва;
- підвищує рівень інтересу до музики молодших школярів, що засвідчує ефективність впровадження дидактичної гри в освітній процес.

Отже, для того, щоб учень краще зрозумів музичний твір, музичні образи – слід застосувати музично-дидактичні ігри. Ігри дають змогу учням декілька разів слухати один і той самий твір, але в такій формі, щоб учням він не набридав. Слухання музики відіграє велику роль у розвитку самостійної музичної діяльності учня. Гарних результатів можна досягти лише при умові певного рівня музичного розвитку, який відбувається насамперед на уроках музики. Поступово, завдяки іграм, учні навчаються розрізняти танець, марш, колискову (вступ, закінчення, заспів, приспів, фразу); впізнавати знайомі твори. Учні знайомляться з різноманітними музичними інструментами, творами відомих композиторів, з самими композиторами.